

ПОГЛЕД КЪМ СВЕТА НА ЖЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ САЛОНИ

Цвета Годорова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Според енциклопедията „Брокхауз“ от 1933 г.
*„салонът е зала, стая за посещения – най-често за приеми
на одухотворените дами в обществото на XVIII и XIX век“.*

Появата на литературните салони се отнася към XVI в. и през следващите векове те се развиват по възходяща линия. Преди всичко се налага впечатлението, че салонът е женска институция поради доминиращата роля на жените в салона като част от къщата. Затова се възприемат като традиционно женско пространство. Чрез използването му по различен начин жените разширяват своя периметър на действие – при това, без да прекрочват границата между половите в буржоазния свят. Салонните дами от буржоазния елит остават в рамките на своя пол, където политическите и социалните им права продължават да бъдат оспорвани. Поради това свободата на салоните е доста бегла и елитарна, за да олицетворява женския стремеж към еманципация (У. Фреверт. Салонът. – В: Места на всекидневието. С., 2002, 102 – 111).

От средата на XVIII в. с особена популярност се откроява името на Мария Тереза Роде, по мъж Жофрен (1699 – 1777), домакиня на знаменития литературен салон, който в продължение на 25 години събира най-талантливите представители на парижката интелигенция. Независимо от дребнобуржоазния си произход и липса на системно образование, но благодарение на природния си ум и начетеност, тя успява да пробие и заеме почетно място в обществото. Съпругът ѝ, богат фабрикант, два пъти по-стар от нея, въобще не се притеснява от литературните пристрастия на жена си.

В салона на госпожа Тансен Жофрен се запознава с видни френски писатели и около 1748 г. открива свой салон, в който се прехвърля мнозинството от посетителите на госпожа Тансен. Според мненията на съвременници салонът на Жофрен е своеобразна институция, прекрасно управлявана и организирана. При Жофрен има специално определени дни за литератори и учени, за художници и за светски познати. Обществото, посещаващо нейните литературни обеда, се състои само от мъже, тъй като домакинята забелязва, че

присъствието особено на млади дами отвлича събеседниците от разискваните теми. Единственото изключение е госпожица Леспинас, отличаваща се с ум, но изключително некрасива, която не прави никакви опити да привлича вниманието на мъжете. На обедните разговори се засягат различни въпроси – литературни и политически новини, придворни анекдоти, четат се нови стихове, което създава атмосфера за размяна на мнения.

Салонът на мадам Жофрен, 1755 г.

Достойното председателство на такова изтъкнато общество изисква голям ум и такт. По свидетелства на съвременници Жофрен така умело е направлявала разговора, че всеки от събеседниците е имал възможност да покаже в пълен блясък ораторския си талант и да си отиде доволен от себе си и умната домакиня. Споровете са били допустими, но без лично раздражение и стремеж да се уязви събеседникът. В случай че забележи наличие на нежелателен елемент, проникателната домакиня е прекъсвала разговора с думите: „Voilà qui est bien!/ Ето кой е добър!“.

Когато в началото на XIX в. Ана Жермен дьо Стал пристига в Германия, тя констатира „очевидната разлика между класите и между половете“, която не е смекчена от акцентиращото върху духа немско общество в отличие от онова във Франция. В този контекст доминираното от жените и обединяващото аристокрацията и буржоазията френско салонно общество се утвърждава още през XVII в.

и притежава силно изразено влияние. Мадам дьо Стал сама живее в доминиращата атмосфера на духовна еlegantност и публични политически дискусии още в салона на високообразованата си майка. Все пак в Берлин – „фокуса на светлината и Просвещението“ – тя открива следите на едно обществено движение, създадено по подобие на френския модел (У. Фреверт. Цит. съч. 102 – 111).

Мадам дьо Стал

Ана Стал (на френски: *Anne Louise Germaine de Staël*, Ан Луиз Жермен дьо Стал) е именитата френска писателка. Тя е дъщеря на Жак Некер – френски финансист и министър на Луи XVI (1732 – 1804), и Сюзан Кюршо. Омъжва се за Ерик Магнус, барон дьо Стал-Холщайн, посланик на Швеция в Париж. В началото на Революцията създава известен литературен салон в Париж, където се събират политици, писатели и учени. По-късно мадам Дьо Стал емигрира в Швейцария, където през 1794 г. се запознава с политика Бенжамен Констан дьо Ръобек (1767 – 1830). Дватамата пътуват заедно из цяла Европа. Завръща се във Франция едва след като Наполеон оказва гостоприемство на Констан. Авторка е на романите „Делфин“ (1802), „Корин“ (1807) и на книгата „За Германия“ (1810).

По-различен същностен смисъл се съдържа в облика на една от най-ярките, най-колоритните фигури на литературната сцена във Франция през периода между 1830 и 1876 г. – Жорж Санд. Изключителната колоритност на писателката, предизвикала още навремето интереса и възхищението на едни и укорите и презрението на други, се дължи, от една страна, на необикновената биография на Жорж Санд, на външната странност на нейния характер и от друга, на дързостта, с която тя защитава своя литературен и човешки идеал чрез едно богато и разностранно творчество.

Шопен в салона на Жорж Санд

В началото на 1831 г. двадесет и седем годишната млада жена пристига в Париж, за да се сблъска с бурите на своето време и в тях да намери себе си. През 1831 г. в Париж умира Орор Дюпен Дюдеван, за да се роди и остане безсмъртна писателката Жорж Санд. Самостоятелна, със солидна външна броня срещу всякакви упреци и обиди, с изумителна психологическа устойчивост, тя сама определя начина си на живот смело, дори демонстративно, показва решението си да следва своите желания и чувства, без да се съобразява с общоприетите норми. Появяването ѝ в театри и кафенета, в клубове и литературни салони, облечена в мъжки костюм, с цигара или лула в ръка (в домашна обстановка често пуши наргиле), дава повод не само за клюки, но и за митове с твърде съмнителен подтекст. Спокойствието и увереността, с които писателката защитава себе си, предизвикват очаквани реакции. Но колкото и наивна театралност да откриваме в начина ѝ на обличане и външно поведение, не можем да не се възхитим на упоритостта, с която Жорж Санд иска да открие себе си, да подчертае личността си и по този начин да унищожи конвенционалната представа за жената, покорно подчинена на нормите на поведение, изковани от един дребнобуржоазен, мъжки свят.

Обстановката в Париж в годините, последвали Юлската революция от 1830 г., способства за това. Френската интелигенция по своему реагира на настъпилото, но бързо овладяно разочарование от тази революция, измамила и този път надеждите на французите. Надигащата се нова революционна вълна, която през заговори и атентати, през метежи и въстания ще доведе до Февруарската революция от 1848 г., ще увлече голяма част от писателите, поетите, художниците, музикантите. Революционният кипнеж ще се изрази, от една страна, чрез дръзко предизвикателно поведение на хората на изкуството, от друга – чрез своеобразна творческа треска. *„Всеки ден се раждат нови системи на управление, нова философска метода, нова безпогрешна рецепта, която да доведе до всеобщото щастие, нов, непознат начин за създаване на шедьоври“* – пише един френски историк на литературата.

Наистина няма идея, вълнуваща умовете на прогресивните хора на времето, която да не е намерила място в творбите на Жорж Санд. Неслучайно Ернест Ренан я нарича *„Еолийската арфа на нашето време“*, а Белински – *„Жана Д'Арк на нашата епоха“*. Рьоне Думик счита, че ако творчеството на Балзак е наречено репертоар на човешки документи, то творчеството на Санд следва да бъде определено като репертоар на идеи. Всички нейни романи представляват опит за намиране отговор на най-важните въпроси, поставени за разрешение пред хората от нейната епоха: свободата на личността, смисъла на човешкото съществуване, целенасочеността в поведението на човека, справедливата организация на обществото, реализиране на мечтаното от векове щастие за цялото човечество (из предговора на Л. Стефанова към романа *„Индиана“*, 27 юни 2009).

Ако запазеното мъжко пространство за елита в модернизацията се български град е клубът от типа на Юнион, Граждански или Ротари, то жената става почита-

телка на парижката салонна култура. Първите женски салони в столицата София принадлежат, естествено, на княгиня Клементина – майката на княз Фердинанд, и на министър-председателшата Бурмова. В този европейски контекст оптимистично звучи констатацията в спомените на Кирил Христов: [...] *Мнозина днес ще се почудят, може би, че още преди Балканската война сме имали опити за великосветски салони от образа на най-посещаваните в Европа: парижките. И важното е, че се намираха българки, които с умение и такт на малки маркизи биваха център в тия салони, гдето се събираха не само просветени и даровити чужденци, но и – и това е именно важното за нас – някои изтъкнали представители на българския дух. Ще разкажа за два такива салона... Придворната дама госпожа Мария Петрова-Чомакова... беше направила, може би, най-ранния опит да събере, макар много малцина, носители на българския духовен живот. Веднъж в седмицата – не си спомням кой ден бе то – нейният салон бе посещаван от млади чуждестранни дипломати, още с неизхабени души, непревърнати на послушни кукли... все пак то бе едно гнездо на такава атмосфера, напоена с най-важното, което в мига изтъква духовното развитие на света. Говореше се, месейки езици, за музика, за живопис, за най-нови литературни явления, особено във Франция. В лицето на старата Чомакова – споделя К. Христов – аз пръв път видях една облагородена сякаш от десетки поколения българка и добих надежда, че нашите жени няма вечно да си останат клюкарки, в най-щастливия случай празнодумки – дори когато са свършили университет.*

Княгиня Клементина,
ранен портрет

Султана Рачо Петрова

[...] Другото културно гнездо бе по-българско. Самата домакиня, макар да бе също така напоена с чуждестранен въздух, бе запазила изцяло своя български темперамент, привеждайки го в хармония с целия комплекс на усвоеното отвън. Тя бе госпожа Рачо Петрова. От ул. „Шипка“ там, гдето сега е Румънската легация № 30, се влизаше през една тежка желязна врата в просторна, грижливо отгледана цветна градина, в дъното на която се издигаха двата етажа на един малък дворец. Долу, вляво концертна зала със сцена, трапезария и други стаи; горе на югозападния ъгъл – просторен салон и няколко широки стаи, които при нужда също можеха да се присъединят в службата си към него. Там се събираха в събота навечер някои дами на легационни чиновници, неколцина чужденци, закачили повече или по-малко от литература, между които редовно сръбският най-голям по това време поет Йован Дучич... Все пак беше най-доброто, което имахме – ако не се върви наред с най-новите културни събития у нас, поне ненадейно да се догони пропуснатото поради непреодолимо предубеждение към всичко българско... Все пак имаше музика в концертната зала, гдето майката се състезаваше с двете си дъщери във френски и руски дуети и терцети под бляскав акомпанимент на госпожа Мара Черен. Имаше и литературни четения от мене... Тези събрания угаснаха само като се отвори Балканската война и госпожа Рачо Петрова пое върху си уреждането на една болница недалеч от фронта [...]. (К. Христов. Загрупана София. Спомени. С., 1996, 160 – 166).

Особен интерес предизвиква салонът на другата придворна дама – Мара Белчева. За нея К. Христов отново разказва през спомена за нейната личност [...] отивам с веселия социалист... Георги Кирков пеш на Горна баня. Мнозина приятели на този духовит човек не знаеха каква потреба имаше той от най-сантиментална (в хубавия първичен смисъл на думата) поезия... Между онова, за което говорехме в свързка с току-що споменатото, той ми заприказва за госпожа Мара Белчева, която често посещавал в приемния ѝ през седмицата ден... Социалист от него време в салона на придворна дама!... Кирков ми разправи някои свои впечатления от хората, които се събирали у Мара Белчева на улица „Белчев“ № 12: представи едни във верни скици, други в карикатура и, най-важното за мене, извести ми, че домакинята чела и препрочитала моята сбирка... Стори ми се дори, че тази разходка до Горна баня бе уредена, за да има време да ме убеди да посетим придворната дама, приятелка на българската поезия... Минаха пак години. Обществото ни бе твърде различно. Откакто се беше запознала с Пенчо Славейков, Мара Белчева очевидно живееше по-затворено, отколкото преди. Освен кръга на „Мисъл“ чувай, че най-близко и на двамата било семейството на главния равин, шведският еврейн Еренпрайс, което живееше в къщата на Белчева [...]. (К. Христов. Цит. съч., 139 – 141).

Мара Белчева

Жива картина в двореца, княгиня Клементина,
придворната свита

Кирил Христов

Малко по-късно ще се открие образът на Евгения Марс – една от малкото дами в София в онова далечно време, които са търсели не другаде, а сами са създавали артистична атмосфера, домашен уют, превръщайки това си умение

в изкуство. Ако в началото на житейския си път приема света, установен от родителите ѝ, то по-късно самата тя изгражда нова среда, превръщайки се в стопанката на голямата къща, но и в обединителна фигура на едно малко, но не затворено общество от музиканти, литератори, общественици, артисти... Безспорно това е израз и на силен характер, но вероятно и на съпротивление, макар и инстинктивно усещано, към вкоренения предразсъдък, превърнал се в изтърган троизъм: жената е жертва на семейството си и домът за нея е затвор. За Е. Марс домът не е затвор. Той е сигурност, но и духовно пространство, кръстопът, но и център на кръстопътя... „Разговаряхме за поезия и белетристика и аз констатирах, че тя (Е.М. – б.м.) е начетен човек“. Това споделя Вазов пред журналиста Н. Георгиев след първото си посещение през 1906 г. в дома на Елмазови. Какво следва след тази Вазова визита? „Жадна потреба“ от разговор, от очарователно женско присъствие, когато погледът, усмивката, думата, разговорът, мълчанието дори вече са творческо вдъхновение. А посетне – идването на нови и нови гости в определени дни: четвъртък – отреден за литература, а събота – за музика.

Така се ражда и известният десетилетия наред „Салон на Евгения Марс“. Там често се обсъждат издадени книги, авторски ръкописи, периодични издания, нови театрални постановки, културният живот в „Славянска беседа“, четат се стихотворения, разкази, чуват се и първите рецензии... За един по-дълъг период от време, освен старите приятели на семейството, салона на Евгения Марс посещават: К. М. Георгиев, Ц. Церковски, Ал. Кипров, Д. Кьорчев, проф. Ив. Шишманов, Ст. Михайловски, маестро Г. Атанасов, оперният певец Константин Михайлов-Стоян, П. Пипков, актьорите С. Огнянов, Е. Снежина, М. Миятева, Р. Попова, писателките Магда Петканова, Санда Йовчева, Люба Касърова, Анна Каменова, Яна Язова, Стела Олгерг – председателка на полския ПЕН клуб, чешката писателка Хелена Малиржова и много други.

Сватбата на Е. Марс с д-р Елмазов

Евгения Марс

Разбира се, нито един от тези салони не може да се сравнява с френския им първообраз – на мадам Дьо Стал от началото на миналия век, или с по-късния – на писателката Жорж Санд, както и този на руската княгиня Зинаида Волконска. Домовете на Лидия Шишманова, на Мара Белчева, на Цветана Маджарова, на Анна Каменова, на Санда Йовчева често са превръщани в малки домашни средища на българския дух, на българското изкуство. Тези срещи са своеобразни културни събития, малко повлияни или съвсем отделени от българските политически нрави. В една литературна анкета поетесата Елисавета Багряна споменава, че в салона на Цветана Р. Маджарова, където се е събирал Клубът на българските писателки, никога не се е говорело за политика. Още през 1929 г. тя е избрана за председателка на Съюза на българките за култура и просвета. Заедно с поетесата Люба Касърова и общественичката и писателката Санда Йовчева организират литературни и музикални вечери, които всъщност са предтеча на известните по-късно литературни чайове на *Клуба на българските писателки*.

Клубът на българските писателки

Евгения Марс е една от неговите основателки през 1930 г. Тя е и най-дългогодишната му председателка – повече от шест години (1932 – 1938). Добър организатор, с многобройни връзки в обществото, тактична, сърдечна, отзивчива към хората, г-жа Марс успява да балансира разнопосочните характери, вкусове, предпочитания към литературни кръгове... А това едва ли е било лесно в многоброен женски, при това творчески колектив. Нека само припомним кои са другите дами от известния някога Клуб на българските писателки: Елисавета Багряна, Мара Белчева, Дора Габе, Анна Каменова, Фани Попова-Мутафова, Люба Касърова, Вера Бояджиева, Магда Минева-Петканова,

Калина Малина, Лидия Шишманова, Ружа Тенева-Северина, Санда Йовчева, Мария Грубешлиева, Стела Янева, Яна Язова, Пенка Цанева-Бленика, Вера Страшимирова, Златка Чолакова, Жана Николова-Гълъбова и др. (Ж. Симова. Непознатата Вазова вдъхновителка. Словото).

Българските писателки на Софийската гара

Забележително списание от периода между двете световни войни е сп. „Златорог“ (1920 – 1943) с редактор Владимир Василев и съредактори Н. Лилиев и Сирак Скитник. Продължител на традицията на сп. „Мисъл“, „Златорог“ обхваща основните прояви в българския духовен живот и се стреми да утвърди културните постижения на своето време. Високият естетически критерий на Вл. Василев не допуска случайни сътрудници в списанието. Сп. „Златорог“ е атакувано от всички посоки: отляво и отдясно, от традиционалисти и от модернисти, стига се до конфронтаност с други литературни дейци и кръгове, но заслугите му за развитието на българската литература са неоспорими. В него публикуват творби от всички области на художественото слово, есета, научни или полемични статии, изкуствоведски и извороведски текстове, преводи повечето от най-ярките творци в българския културен живот от периода между войните.

Българският ПЕН-клуб с френския писател Жюл Ромен, 1938,
жените Е. Багряна, Д. Габе и А. Каменова

За списанието сътрудничат Ел. Багряна, Й. Йовков, Д. Габе, Г. Райчев, Г. П. Стаматов, К. Константинов, А. Каменова, Н. Лилиев, Н. Фурнаджиев, А. Разцветников, Св. Минков, А. Каралийчев, Сл. Красински, Н. Марангозов, Г. Цанев, Б. Пенев, Сп. Казанджиев, Б. Райнов, Ем. Станев и др. Запомнени са и бляскавите вечери, които редакторът е давал на своите сътрудници в „Юнион палас“.

Акад. П. Стайнов и А. Каменова

Едно от духовните средища на литературния кръг около „Златорог“ е домът на М. Маджаров на ул. „Славянска“, по-късно разрушен от бомбардировките над София. Анна Каменова, дъщеря на М. Маджаров, и съпругът ѝ – Петко Стайнов, посрещат многобройни гости. На тези литературни срещи идват всички *златорожци*, артисти, певци, говори се за изобразително изкуство, музика, книги. След вечерята в столовата, където всеки на крак си взема от изящно подредените блюда, в големия хол продължават артистичните изяви на духа.

[...] *Бих могла да я нарека и добрият европейски дух на Салона... Някога изисканият дом на семейство Стайнови (ул. „Славянска“ 22) гостоприемно е посрещал на своите „златорожски“ срещи и събирания на българския ПЕН (на знаменитите „литературни“ понеделници) личности като Боян Пенев, Иван Милев и съпругата му, Николай Лилиев, Чавдар и Фани Мутафова, Сирак Скитник и Олга Тодорова, Панчо Владигеров, Асен Разцветников, Ангел Каралийчев, Руска Маринова, Зорка Йорданова, Иван Димов; в него за първи път е пял тенорът Тодор Мазаров, а Ружа Делчева и Лео Конфорти са чели новия (Разцветников) превод на „Тартюф“ от Молиер... Освен високохудожествените почини на този „свръхцивилизован“ и „свръхгостоприемно“ дом (по думите на Петър Увалиев, Лондон, декември, 1992 г.), паметни са били и карнавалните вечери там и особено онази през 1926 г., когато Иван Милев пристига „дегизиран като Змей със златни къдрици“ [...] (К. Зографова. Многоликата българка. С., 2006, с. 160).*

През лятото на 1923 г. със студентска екскурзия изключително талантивият творец на българския сецесион Иван Милев посещава Цариград, Атина, Корфу, Неапол, Рим, Флоренция, Венеция и успява да надникне в постиженията на световната живопис. Завършва Държавната художествена академия с отличен за дипломната си композиция „Париж“. Същата година (1925) за творбата си „Крале Марко“ получава държавна награда за изкуство. Заминава за Виена, за да лекува крехкото си здраве. След завръщането си се жени за младата и даровита оперна певица Катя Наумова и през следващата година (1926) се ражда единствената му дъщеря Мария. На 25 януари 1927 г. художникът умира внезапно от инфлуенца – само три седмици преди да навърши тридесет. „Моят свят е приказен: всеки ден носи нови цветя, всяка нощ носи нови светове“ – пише той на приятелката си Анна Пашова. Нима на него – родения и прекарал младостта си в мизерия – някой може да попречи да даде свобода поне на въображението си и да нарисува на платното всичко онова, за което копнее? „Когато рисувахме моя портрет... неговото въображение предшестваше вижданото и обикновената дреха за миг се преобрази в тежка багреница, оцветена и осветена от творческата му фантазия“ – разказва Анна Каменова, чийто портрет е една от най-хубавите картини на Иван Милев.

Ахинора, 1922,
модел А. Орозова

Иван Милев,
автопортрет

Болярката, модел
А. Каменова

„Но както облича Анна Каменова в одежди на болярка, тук неговото въображение рисува друго – представя Анна като Ахинора – жената на хан Аспарух. Спуска тюл пред половината от лицето ѝ, но по огромните зелени очи съвременниците безпогрешно разпознават прототипа – Анна Орозова¹⁾. А в съкровищницата на българската живопис остава Ахинора – един от най-загадъчните женски образи...“ (И. Трополова. Русокъдрият създател на чудеса. Сп. Български дипломатически преглед; http://www.artprice.bg/autor_details.php?act=data&elem_id=207).

Увлечението по модната сецесионна вълна на неоромантичния психологизъм и сантиментализъм споделят новата генерация както на младите художници, така и на младите поети и писатели от началото на ХХ в. Дух на сецесионна феминистична разнеженост излъчват писмата и стиховете на студента по право в Софийския университет Трифон Кунев, влюбен в красивата украинската девойка Мария Крилова, живееща с баща си в България. Многобройните си любовни възклицания с френски изрази, копирани главно от книги, отразяват разпространената форма на епистоларно общуване сред европейски образованата литературна бохема: „*Приеми моите тихи и дълги, дълги целувки. Душата ми пее: O nuits d'amour, ciel radieux, o douce flamme` 16 юни 1907.* Към това в знак на обич се изпраща задължителното цвете или просто листец – любимите сецесионни символи: *Турям ти едно листо от върба, която всяка нощ ми*

шепне за теб, моя радост, за теб и нашата любов... Аз спя на отворен чардак, а върбата е до чардака. През клоните ѝ гледам звездите... (17 юни 1906); Отдавна търсех по ливадите „щастие“ – детелина с четири листенца. Ето, вчера бях пълен с тиха радост: защото намерих; носи ги и двете в медальона си – аз вярвам в магиите и талисманите...“ (22 август 1906). Или стиховете:

„Хризантеми:

на любовните ми песни закъснелите слова,
тиха вечер със венец от хризантеми на глава;
звукове, които ще заспиват,
и мечти, които си отиват...

Хризантеми: на любовните ми песни закъснелий звън –
тиха вечер и сърце мечтающе за сън.

Сладък дъх от свехнали мимози
и прочетени отдавна некролози...“ (1907)

Капят есенни листа,
акад. Ст. Иванов, 1906

Трифон Кунев

Една известна картина на живописеца Стефан Иванов от 1906 г. под заглавие: „Капят есенни листа“ отразява пълно доминиращото сантиментално настроение на времето чрез образа на млада жена, наметната с голям плетен шал, с прибрани над коленете ръце и наведена глава в тъжен размисъл в тиши-

ната на вътрешен софийски двор. Над нея клони с пожълтели листа, в краката ѝ – есенни цветя. Централният акцент в този хомогенен образ принадлежи на любовта към жената, безплътна, абстрактна, стилизирана, придаваща подчертано феминистичен характер на този типичен неоромантичен психологизъм. (Д. Аврамов. Диалог между две изкуства. С., 104 – 114).

Салонът на Зомбарт

„Пазител на един салон може да бъде само жена, чието излъчване и привлекателност създават сцеплението на тесния кръг избрани личности“, присъстващи в неделните следобеди от 1985 до средата на 2007 г. в берлинското жилище на Николаус Зомбарт (1923 – 2008)“. В книгата си „Младежта в Берлин (1933 – 1943)“ той разказва за „истинския“ червен салон на своята майка Корина Леон Зомбарт (1892 – 1971), омъжена за известния социолог-икономист Вернер Зомбарт. Със своите тъмночервени завеси, персийски килими, пренатоварения с възглавници диван и тапицираните в червено абажури той напомнял за епохата на „отстранената империя“, а не за модерната деловитост на ваймарския стил, споделя Зомбарт-син. В него се отбивали предимно артисти и учени, всички обвити от „аурата на известността, успеха и гениалността“ – все образовани и културни и добре запознати „с протокола на благоприличието“. Според него салонът представлява един „социално хомогенен кръг, поразхлабен чрез индивидуалната ексцентричност, прищевките и капризите на своите членове“. „Салонът като интимна сцена“, продължава Зомбарт, като заключено за външния свят пространство, което не допуска конфликти и напрежения, където всички остават „помежду си“ и взаимно се ласкаят, все повече се превръща в анахронизъм през 20-те години на XX в. Салонът след Първата световна война е блед паметник, чуждо тяло в едно общество, стремящо се към повече прозрачност, мобилност и демокрация. Буржоазията загубва някогашното си хегемонно положение и променя облика си; тя се разширява, привлича все повече но-

вобогаташи и приема нарастващо технократични черти. Старият, оформен според класическите канони, образователен идеал отстъпва на заден план – на негово място се появяват нови културни концепции, а масовата комуникация и авангардните течения оспорват неговата легитимност. При това положение салонът е притиснат до стената – той утвърждава едно съществуване, чиито основи отдавна са изчезнали (У. Фреверт. Салонът. Цит. съч., 103 – 104).

През 20-те години на XX в. в София се откроява личността на Олга Симеонова, вярната спътница на талантливия писател и художник Сирак Скитник, която всички отук нататък ще наричат Олга Сиращката. Дъщеря е на богатия русенски banker Стефан Симеонов. Лукса, майката на Олга, е братовчедка на Алеко Константинов и проф. Иван Шишманов.

Олга завършва френски колеж в Букурещ. Владее френски, немски и румънски език, пише стихове и рисува, свири на пиано и пее, язди кон, играе тенис и добре познава протокола във висшето общество. Жени се за военен, има син, чака я спокоен и охолен живот.

Срещата със Сирак Скитник и любовта, пламнала между тях, я карат да напусне семейството си. Магията на любовта свързва Панайот – беден, със скромнен произход, и Олга – дъщеря на богат и влиятелен banker.

Бракът им продължава 21 г., до смъртта на художника. Влиянието на Олга върху неговата кариера е голямо, но тя като че ли остава в сянка.

Лукса Симеонова в къщата в Русе, на преден план малката Олга;
къщата на сем. Симеонови в Русе

Олга и Сирак Скитник се венчават в църквата „Света Неделя“ през 1922 г. Четири години по-късно се сдобиват с дом в Журналистическия квартал, на ул. „Борова гора“ 28, построен по проект на известния арх. Георги Овчаров. Тази къща става едно от средищата на културния живот в столицата. Чести гости са Петко Стайнов и Анна Каменова, Елисавета Багряна, Дора Габе, Елин Пелин и много други писатели, артисти, журналисти и художници.

Картини, книги и цветя има както в ателието на втория етаж, така и в „кабарето“ – приемната на първия етаж. През летния сезон посрещат гости в красивата градина зад къщата, а децата от квартала често надничат, за да видят някоя известна личност.

А. Николов, С. Скитник, Б. Денев, в средата Олга Сирачката, 30-те години

Олга Симеонова, талантива и образована жена, прави преводи и печата редица статии и карикатури в столичните ежедневници, винаги анонимно или с псевдоним, вероятно се е страхувала от сравнения с мъжа си.

В продължение на години, заедно с Анна Каменова, тя води рубриката „През свободния прозорец“ в списание „Свободна реч“, занимава се с преводаческа дейност.

Олга е харизматична личност, има чувство за хумор и обича да провокира околните със своите забележки. Веднъж на представление в Народния театър близо до Олга и Сирак Скитник са седнали придворните дами Чомакови, които говорят помежду си на френски. Тогава тя се провиква на превъзходен френски: „Царицата научи български, а придворните ѝ дами говорят на френски“, чува я целият салон и започва да се смее (Олга Симеонова-Сирачката. Архив на Диана Коларова. 5. 07. 2011. http://dianakolarova.blogspot.com/2011/07/blog-post_05.html).

Сирачката не само пише, но и е добър карикатурист. По повод на обновените зъби на Багряна рисува карикатурния ѝ портрет, но го придружава и със собствено четиристишие:

*„Ако беше тук Багряна, /с новата ѝ премяна/ нямаше и мен да мъчат/
поетка да стана“.*

Анна Каменова разказва в спомените си за топлата усмивка на Сирака, за добрите очи и пронизателния поглед, които посрещат всеки, прекрачил прага на тоя дом. *„Той става да ви приеме вкъщи и преди още да ви е продумал, се чувствате добре дошъл в дома му. Широките му рамене, широката усмивка, широката му душа веднага предразполагат“*, пише Анна Каменова. Тя и съпругът ѝ Петко Стайнов са сред редовните гости на двамата Сираци. Често в къщата се отбиват и съгражданинът на Сирака от родния му Сливен – писателят Константин Константинов-Душечка, съседът Елин Пелин, както и Владимир Димитров-Майстора, Златю Бояджиев, Цанко Лавренов, Ангел Каралийчев... **Всички засядат в кабарето. Така двамата Сираци наричат сутерена на къщата си. Там е кухнята с трапезарията, мястото, където компаниите гуляят до зори и размахват въображаеми шпаги на културните и политическите родни и световни арени.** Сирака умее да казва и най-неприятната истина, без да огорчава. За сметка на това Сирачката е безкомпромисна. Събере ли се компанията, **тя вади бели листа и започва да рисува.**

Къщата на двамата Сираци на ул. „Борова гора“ 28

Насреща ѝ е художникът Борис Денев – висок, едър мъж. Сирачката „хваща“ на първия лист маститата му фигура само до кръста, а най-отдолу пише: „Следва...“. На втория лист продължава да рисува пак Денев, само

че от кръста надолу. Толкова е висок, че не се побира на една страница! (И. Ценкова. Рапсодия в синьо. Тема. Градът. <http://www.temanews.com/index.php?p=tema&iid=141&aid=3575>).

Така салоните от буржоазната епоха отстъпват на авангардната разкрепостеност на времето между двете световни войни. Ако не напълно залязло заедно с „буржоазния век“, то през 20-те – 40-те години на ХХ в. обществото се разпада на множество конкуриращи се и несъздаващи покой кръгове. (У. Фреверт. Салонът. Цит. съч., с. 104).

Интересно е да се отбележи, че в края на ХХ в., във времето на интернет контактите и динамичните глобализационни процеси се наблюдава своеобразен ренесанс на салонните традиции чрез техните нови форми в такива европейски градове като Хамбург, Мюнхен, Париж, Цюрих и др., където интелектуални кръгове коментират разнообразни литературни, социални, икономически или музикални теми.

БЕЛЕЖКИ

1. В родния му град, Казанлък, се носи дълго време пикантна мътва – непотвърдена, но и неотречена – за любовна връзка между художника и блестящата красавица Анна Орозова, съпруга на богатия и известен розотърговец Александър Орозов. Милев е на 28 години, тя – на 26. Умна, красива, властна, богата, образована – завършила колеж в Западна Европа и владееща чужди езици. Пътува със съпруга си до търговските му кантори в различни европейски столици и чак до Токио. Смятана е за една от най-красивите жени на тогавашна Европа, избирана на конкурси за красота за „Мис Лиеж“, „Мис Монте Карло“, „Мис Биариц“, а в Остенде става „Златната Афродита“. Тя е ухажвана от тогавашните първенци на България – политици, индустриалци, банкери, както и от европейски аристократи, стоманени магнати, петролни босове, собственици на сребърни мини. У нас самият Атанас Буров признава, че ходел до Казанлък само за да вижда Анна и да се наслаждава на хубостта ѝ. Никак не е чудно тогава, че естетът Иван Милев е запленил от нея, а тя – заинтригувана и привлечена от бедния момък с ярък талант. Предполага се, че за да сложи край на градската клюка и да оправдае нейните посещения в ателието на Милев, съпругът ѝ му поръчва да нарисова нейния портрет.

WOMEN'S LITERARY SALONS WORLD AT A GLANCE

✉ **Dr. Tzveta Todorova, Assoc. Prof.**
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
Sofia, Bulgaria